

THE METHOD OF USING MULTIPLE MEANINGFUL WORDS IN THE WORKS OF KHAYRIDDIN SULTANOV

Abdullaeva Yulduz

3rd year student of the Uzbek language and literature department of Navoi State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15153715>

ARTICLE INFO

Received: 27th March 2025

Accepted: 30th March 2025

Online: 31st March 2025

KEYWORDS

Polymetrical words, imagery, irony, symbol, imagery, artistic language, style, skill.

ABSTRACT

This article analyzes the use of polymetrical words in the works of Khayriddin Sultanov, their role in artistic speech, and the specific aspects of the writer's style.

XAYRIDDIN SULTONOV ASARLARIDA KO'P MA'NOLI SO'ZLARING QO'LLANISH USLUBIYATI

Abdullayeva Yulduz

Navoiy davlat universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15153715>

ARTICLE INFO

Received: 27th March 2025

Accepted: 30th March 2025

Online: 31st March 2025

KEYWORDS

Ko'p ma'noli so'zlar, tasviriylik, kinoya, ramz, timsol, badiiy til, uslub, maxorat.

ABSTRACT

Mazkur maqolada Xayriddin Sultonov asarlaridagi ko'p ma'noli so'zlarning qanday qo'llanganligi, ularning badiiy nutqdagi o'rni va yozuvchi uslubidagi o'ziga xos jihatlar tahlil qilinadi.

O'zbek adabiyotida tilning badiiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish ijodkorning mahoratini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Xayriddin Sultonov ham o'zining adabiy ijodida ko'p ma'noli so'zlardan mohirlik bilan foydalangan yozuvchilardan sanaladi. Uning nasriy asarlarida bu uslubiy vosita muhim o'rin egallaydi. Yozuvchi ko'p ma'noli so'zlarni turli kontekstlarda qo'llash orqali nutq boyligini oshiradi, badiiy tasvirning ta'sirchanligini kuchaytiradi hamda o'quvchiga chuqurroq ma'no qatlamlarini ochib berishga erishadi. Ko'p ma'noli so'zlar – leksik birliklarning bir nechta ma'noga ega bo'lishi natijasida paydo bo'ladigan til hodisasidir. Bu hodisa lingvistikada polisemiya deb yuritiladi. O'zbek tilida ko'p ma'noli so'zlar turli sohalarda keng qo'llanib, ayniqsa badiiy adabiyotda katta estetik ahamiyat kasb etadi.

1. Adabiyotda ko'p ma'noli so'zlar:
2. Ma'noni boyitish uchun
3. Badiiy tasvirni kuchaytirish uchun

4. Metaforik hamda simbolik ma'nolar yaratish uchun ishlatiladi.

Xayriddin Sultonov asarlarida ko'p ma'noli so'zlar ko'pincha tasviriylik, kinoya, shaxsiy xotiralar, tarixiy va falsafiy fikrlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Xayriddin Sultonov o'z asarlarida ko'p ma'noli so'zlardan samarali foydalanib, matnga chuqur ma'no beradi. Uning badiiy uslubi so'z o'yinlari, kinoyalar, ramziy ma'nolar va semantik qatlamlarga asoslangan bo'lib, bu orqali o'quvchi tafakkurini faollashtirishga erishadi. Quyida yozuvchining ayrim asarlarida uchraydigan ko'p ma'noli so'zlarning qanday ishlatilganini tahlil qilamiz. "*Boburning tushlari*" asarida ko'p ma'noli so'zlarning qo'llanilishi. Ushbu tarixiy-biografik asar Bobur hayotiga oid bo'lib, unda ko'plab metaforik va ko'p ma'noli so'zlar uchraydi. Masalan, "tuproq" so'zi bir necha ma'noda ishlatiladi:

1. Vatan ramzi sifatida: "Bobur Hindiston tuprog'iga qadam qo'yganda, yuragida g'alati tuyg'u paydo bo'ldi. Bu yerning tuprog'i boshqacha edi..." Bu yerda tuproq so'zi oddiy yer ma'nosida emas, balki vatan va ona zamin ma'nosida qo'llanmoqda.

2. Hayot va o'lim ramzi sifatida: "Har bir inson tuproqdan yaralgan va yana tuproqqa qaytadi."

Bu kontekstda esa tuproq inson umrining qisqaligi va hayotning foniy ekanligini ifodalaydi. Bu kabi ma'noli o'yinlar yozuvchining badiiy tasvir vositalarini mohirona ishlatishini ko'rsatadi. "*Saodat sohili*" romanida ko'p ma'noli so'zlarning qo'llanilishi. Ushbu asarda inson hayoti, taqdir, muhabbat va fidoyilik mavzulari yoritiladi. Undagi ba'zi ko'p ma'noli so'zlar: "Nur" so'zi – bir necha kontekstda keladi:

1. Ilm va donishmandlik belgisi sifatida: "Haqiqiy ilm kishini nurlantiradi."

2. Umid va kelajak timsoli sifatida: "Tong otishi bilan yangi nur hayotga umid bag'ishlaydi."

3. Ma'naviy poklik ramzi sifatida: "Ona duolari uning yuragida nur bo'lib porlardi."

Ko'rinib turibdiki, Xayriddin Sultonov "nur" so'zini faqat fizik hodisa sifatida emas, balki falsafiy va ma'naviy ramz sifatida ham qo'llaydi. "*Onamning yurti*" qissasida ko'p ma'noli so'zlarning ishlatilishi. Bu asar shaxsiy hayot, oilaviy qadriyatlar va insoniy munosabatlar haqida. Yozuvchi unda "yo'l" so'zini bir necha ma'noda qo'llaydi:

-Fizik ma'noda: "Uzoq yo'l bosib, ona yurtimga qaytdim."

-Hayotiy yo'l, taqdir ma'nosida: "Har kimning o'z yo'li bor."

-Qaror qabul qilish jarayoni sifatida: "Bu yo'lni tanlash oson bo'lmadi."

Bu kabi ma'no qatlamlari o'quvchini fikrlashga undaydi va asarning falsafiy teranligini oshiradi.

Xayriddin Sultonov ijodining o'ziga xosligi uning badiiy tilida, xususan, ko'p ma'noli so'zlarni ishlatish uslubida ham namoyon bo'ladi. U bunday so'zlarni faqat tasviriylik uchun emas, balki ma'no chuqurligi, falsafiy qatlam yaratish, o'quvchida tasavvur uyg'otish va inson ruhiyatini ochib berish uchun mohirona qo'llaydi. Quyida ushbu jihatlarning muhim tomonlari tahlil qilinadi. Yozuvchi ko'p ma'noli so'zlar orqali o'z asarlarida semantik o'yinlar yaratadi, ya'ni bir so'z turli kontekstlarda har xil ma'noni anglatishi mumkin.

Misol: "Ko'zlar ham ba'zan ko'r bo'lib qoladi."

Bu yerda "ko'z" so'zi ikki xil ma'noda ishlatilgan:

1. Jismoniy organ sifatida – ko'rish qobiliyatiga ishora.

2. Ichki tushuncha sifatida – insonning baʼzan haqiqatni anglamasligi, bilib turib beparvolik qilishi.

Yozuvchi shu oddiy ibora bilan inson tafakkuri va ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni aks ettiradi. Sultonovning semantik oʻyinlari matnini yanada chuqurroq anglashga undaydi va oʻquvchiga turli talqinlar qilish imkonini beradi. Yozuvchi oʻz asarlarida ayrim soʻzlarni timsollar sifatida ishlatib, ularni ramziy maʼno bilan boyitadi. Misol: "Qushlar uzoqqa ketmoqda, lekin har doim oʻz uyasini topadi." Bu yerda "qushlar" soʻzi oddiy qushlarni emas, balki insonni ramziy ifodalamoqda. "Uya" esa ona yurt, oila, ildiz, Vatan timsolida kelmoqda. Bunday ramziy qoʻllanmalar yozuvchining badiiy tasvir mahoratini oshiradi va uning asarlarida falsafiy qatlam hosil qiladi. Koʻp maʼnoli soʻzlardan foydalanish inson ruhiy kechinmalarini yoritishda ham muhim rol oʻynaydi. Misol:

- "Soyalar uzunlashdi, yurak esa torayib bordi."

- "Soyalar" – kechki payt uzayadigan oddiy jismoniy holat boʻlishi mumkin, lekin bu yerda umrning oʻtishi, hayotning oxiriga yaqinlashishi ramzi sifatida kelmoqda.

- "Yurak torayishi" esa shunchaki jismoniy jarayon emas, balki insonning ichki siqilishi, hayotda yoʻqotgan umidlari, tushkunlikni ifodalaydi.

Bu kabi nozik tasvirlar asarning ruhiy taʼsirchanligini oshirib, oʻquvchiga chuqur fikr va his-tuygʻular ulashadi. Xayriddin Sultonov asarlarida koʻp maʼnoli soʻzlar nafaqat uslubiy vosita, balki adabiy-estetik tamoyil sifatida ham namoyon boʻladi. Uning badiiy nutqida bunday soʻzlarning ishlatilishi quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi: Koʻp maʼnoli soʻzlarning oʻrinli ishlatilishi yozuvchining uslubini shakllantirishda katta rol oʻynaydi. Sultonovning ijodi anʼanaviy tasvirlardan farqli ravishda murakkab va koʻp qirrali semantik qatlamlar bilan boyitilgan.

- "Tun jimjit, lekin yuragimda ming xil ovoz bor."

- "Tun" – jismoniy qorongʻulik boʻlishi mumkin, lekin u tushkunlik, yolgʻizlik ramzi sifatida ham ishlatilmoqda.

- "Ovoz" – shunchaki eshitiladigan tovush emas, balki inson qalbining ichki monologi, hayotiy tashvishlari va izlanishlarining ifodasi.

Bunday tasvir usuli yozuvchining nutqini chuqur, maʼnoli, falsafiy qiladi va oʻquvchiga koʻproq taʼsir koʻrsatadi. Sultonovning asarlarida soʻzlar bir necha maʼnoda kelgani bois, har bir oʻquvchi ularni turlicha talqin qilishi mumkin. U maʼnoni bevosita tushuntirishdan koʻra, oʻquvchini fikrlashga, izlanishga va his qilishga undaydi. Misol: "Qadamlar uzoqlashdi, lekin izlar oʻchmadi." Bu yerda "qadam" jismoniy harakatni anglatishi bilan birga, inson hayotining muayyan davrlari yoki qabul qilingan qarorlarni ham ifodalashi mumkin. "Iz" esa shunchaki yerda qolgan belgi emas, balki hayot yoʻli, taʼsir qoldirish, oʻtmish xotiralari ramzi sifatida ishlatilgan. Bunday ifodalarning mavjudligi oʻquvchini fikr yuritishga, yozuvchining niyatini anglashga va oʻz hayoti bilan bogʻlashga majbur qiladi. Koʻp maʼnoli soʻzlar yordamida yozuvchi hissiyot va kayfiyatni yanada kuchli ifodalashga erishadi.

- "Yomgʻir shovqini yuragimdagi jimjitlikni buzdi."

- "Yomgʻir" – oddiy tabiiy hodisa sifatida kelishi mumkin, lekin bu yerda u yangi his-tuygʻular, hayotdagi oʻzgarishlar ramzi sifatida ishlatilgan.

- "Jimjitlik" – shunchaki sukunat emas, balki ichki iztirob, yolgʻizlik yoki ichki qabul qilish holatini anglatadi.

Bunday iboralar yozuvchining nutqini poetik, tasviriy, mazmunan boy qiladi va o'quvchini his-tuyg'ularni yanada chuqurroq anglashga undaydi. Sulstonovning ko'p ma'noli so'zlardan foydalanish uslubi O'zbekiston adabiyotining boshqa yirik yozuvchilari bilan bog'liq jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Masalan: Abdulla Qodiriy – tarixiy asarlarida ko'p ma'noli so'zlardan foydalanib, jamiyat hayotidagi murakkab jarayonlarni aks ettirgan. O'tkir Hoshimov – oddiy xalq nutqidan kelib chiqib, ma'noli iboralar va metaforalardan keng foydalangan. Erkin A'zam – realistik hikoyalarda ko'p ma'noli so'zlar yordamida inson psixologiyasining nozik jihatlarni ochib bergan.

Sulstonov esa bu yo'nalishlarning barchasini o'ziga xos tarzda uyg'unlashtirgan va semantik qatlamlarni yanada chuqurroq shakllantirgan.

Xulosa qilib aytganda, Xayriddin Sulstonov ijodida ko'p ma'noli so'zlarning qo'llanilishi uning adabiy mahoratini, badiiy tasvir uslubi boyligini, falsafiy teranligini va o'quvchini tafakkur qilishga undash qobiliyatini ko'rsatadi. O'quvchini hissiy va aqliy tahlil qilishga majbur qilish kabi jihatlarni singdirgan. Ko'p ma'noli so'zlar yozuvchining ijodida nafaqat tasviriy vosita, balki hayot va inson mohiyatini anglatadigan asosiy badiiy unsurlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, uning asarlarini chuqur o'rganish orqali o'zbek adabiyotining til va uslubiyati yanada kengayishi mumkin.

References:

1. Ulug'ov, A. "Xayriddin Sulston asarlarida hayot hodisalarining aks ettirilishi." O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 2023.
2. Xoldorova, Sh. "Ko'p ma'noli so'zlar va omonimlar qiyosi." Tilshunoslik tadqiqotlari jurnali, 2022.
3. Masharipova, A. O. "Ko'p ma'noli so'zlar va omonimlarni o'zaro farqlash tamoyillari." IQRO jurnali, 2021.
4. Masharipova, A. O. "O'zbek tilida ma'no ko'chish usullari: metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik." Til va adabiyot jurnali, 2020.
5. Masharipova, A. O. "Omonimlar va ko'p ma'noli so'zlarning farqli tomonlari." Pedagogik mahorat jurnali, 2021.